

EL BAIX GAIÀ AL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XIX. DADES GENERALS VERS 1830

Manel Güell Junkert
mgjunkert@gmail.com

Resum: A través de les dades impreses del llibre de Joan Baptista Golobardas, *Cataluña en la mano* (1831), es desenvolupen un seguit de càlculs metodològics amb l'objectiu d'aproximar, i contrastar, les xifres de població absoluta d'Altafulla i de la zona del Baix Gaià. Golobardas també aporta dades geogràfiques i de producció agrícola i industrial, que serveixen per aventurar interessants hipòtesis sobre la transició a la Revolució industrial.

Paraules clau: Baix Gaià, Altafulla, Joan Baptista Golobardas, població, distàncies, indústria, cànem, aiguarent, Revolució industrial catalana.

Estadística: 21 notes, 1 centre documental consultat, 30 obres bibliogràfiques citades.

Resumen: A través de los datos impresos del libro de Joan Baptista Golobardas, *Cataluña en la mano* (1831), se desarrollan una serie de cálculos metodológicos con el objetivo de aproximar, y contrastar, las cifras de población absoluta de Altafulla y de la zona del Baix Gaià. Golobardas también aporta datos geográficos y de producción agrícola e industrial, que sirven para aventurar interesantes hipótesis sobre la transición a la Revolución industrial.

Palabras clave: Baix Gaià, Altafulla, Joan Baptista Golobardas, población, distancias, industria, cáñamo, aguarente, Revolución industrial catalana.

Estadística: 21 notas, 1 centro documental consultado, 30 obras bibliográficas citadas.

Abstract: Throug the printed data of the book by Joan Baptista Golobardas, *Cataluña en la mano* (1831), a series of methodological calculations are developed to learn, and contrast, the population of Altafulla and the area of *Baix Gaià*. Golobardas also provides geographical data and agricultural and industrial production, which serve to venture interesting hypotheses about the transition to the Industrial Revolution.

Keywords: Baix Gaià, Altafulla, Joan Baptista Golobardas, population, distances, industry, hemp, schnapps, Catalan Industrial Revolution.

Statistic: 21 notes, 1 documentary consulted center, 30 bibliographical mentioned works.

Résumé: À travers les données imprimées du livre de Joan Baptista Golobardas, *Cataluña en la mano* (1831), une série de calculs méthodologiques est développée pour connaître et contraster les chiffres de la population d'Altafulla et de la région de *Baix Gaià*. Golobardas fournit également des données géographiques et de production agricole et industrielle, qui servant à avancer des hypothèses intéressantes sur la transition vers la Révolution Industrielle.

Mots clés: Baix Gaià, Altafulla, Joan Baptista Golobardas, population, distances, industrie, chanvre, schnapps, révolution industrielle catalane.

Statistique: 21 notes, 1 centre documentaire consulté, 30 oeuvres bibliographiques citées.

En aquest article ens proposem donar una visió molt esqueta d'un espai geogràfic i d'un període històric concret, i ho fem a través de la demografia, aquesta "força del nombre" capaç d'explicar, com cap altre, l'evolució d'una comunitat. Ens servirem d'una font impresa, les dades de la qual testarem confrontant-les amb la informació que ens proporcionen els registres sacramentals.

Espai geogràfic i període històric

Entenem per Baix Gaià l'entitat comarcal, no oficial, que s'estén territorialment al voltant de les boques del Gaià, a la part més oriental del Tarragonès, i que engloba els municipis de: Altafulla (amb els nuclis de Ferran, Monnars i Tamarit), el Catllar (amb els Cocons), Creixell, la Nou de Gaià, la Pobla de Montornès (amb Rubials), Renau (amb Peralta), la Riera de Gaià (amb Ardenya i Virgili), Roda de Berà, Salomó (amb la Polla-rossa), Torredembarra (amb Clarà) i Vespella de Gaià¹. A l'hora de triar l'espai sobre el qual fer una sèrie de valoracions demogràfiques, és preferible que aquest tingui una multiplicitat i que no es redueixi a un sol lloc. Així, Altafulla es veu acompanyada de deu poblacions més que formen part del seu entorn i realitat més natural.

Vist l'espai, acotem ara el temps: l'any 1831, a les portes del primer terç del segle XIX. És aquesta una centúria convulsa, esquitxada d'alteracions, revolucions, guerres (del Francès, les Carlinades, Cuba) i amb flagell epidèmic (la febre groga,

¹ Territori definit a bastament per reconeguts antropòlegs i geògrafs locals. LÓPEZ [1995] 15-18, ROVIRA [2012] 9-10, SUÑÉ [2017], SUÑÉ [2018]. Els agregats són els que apareixen a la font amb la què treballem.

el paludisme i, sobretot, el còlera). Ara bé, la dècada que envolta el nostre any, la compresa entre 1825-1835, passat el Trienni Liberal i a l'espera dels venidors efectes devastadors de la Primera Guerra Carlina i del primer brot de còlera, és un dels pocs períodes de relativa quietud, ideal per als assaigs d'investigació demogràfica, una ciència especialment sensible a les fluctuacions extremes.

Altafulla. Església de Sant Martí. Placa de vidre esteoscòpica, de 1924. Autor: Josep Salvany Blanch (Biblioteca de Catalunya, Fons Salvany)

El cas d'Altafulla ens pot mostrar les alteracions que hi poden haver només en un grapat d'anys, quan aquest període travessa severes convulsions socials. El 1826 la vila tenia censats 1.035 habitants, quasi dos-cents menys que el 1820, prèvia l'epidèmia palúdica i abans que es deixessin sentir els efectes polítics repressius derivats del Trienni Liberal (1821-1823)²; ara bé, després de 1826 vingueren la primera carlinada (1833-1840) i un primer brot de còlera (1834), de manera que en els padrons militars i municipals posteriors consten únicament mil i escaig habitants (1.003 el 1841 i 1.035 el 1846)³. Es podria pensar que la població, en no haver crescut gens en aquests vint anys, s'havia estancat. Com podrem veure, la font amb la que treballem assenyala una població el 1831 (o sigui, dos i tres anys abans de la guerra i del còlera) de quasi dos mil habitants. No hi va haver estancament, sinó ensulsideis i remuntades. No hi ha dubte que les convulsions polítiques i epidèmiques ensorraren, una i una altra vegada les expectatives de progrès demogràfic d'una gent que mai no havia deixat d'esforçar-se per aixecar cap.

² ROVIRA [1989] 15-16.

³ BOPT, 64, de 16/07/1841, p. 1 (també utilitzat per ROVIRA [1977] 71) i el padró municipal de 1846 a: CARNICER [2019] 54. Pels efectes de la Primera Guerra Carlina sobre Altafulla, vegeu: ROVIRA [1977].

turalistes. En ell, abocava tot un seguit de consideracions força progressistes, ja que feia una defensa integral del bosc com a agent ecològic i indispensable catalitzador de l'equilibri mediambiental (font i receptacle natural de recursos hídrics i regulador del clima). Igualment, el 1828 abordà la cartografia amb la publicació d'un mapa d'escala 1:470.000 de les cinc províncies marítimes del Principat⁵.

Il·lustrat inquiet, amb amplis coneixements i bona ploma, un elevat càrrec governamental i una més que probable xarxa de contactes, Golobardas gaudia d'unes magnífiques condicions i d'una privilegiada posició a partir de les quals poder reunir l'allau de dades poblacionals catalanes. Amb tota probabilitat, va fer ús (i abús) del correu postal de l'època per contactar amb col·laboradors de cada zona del país (alcaldes, funcionaris, rectors, comerciants), ja que no ens l'imaginem recorrent tot el territori en persona, al llarg i ample de les 900 llegües quadrades que, segons deia a la introducció, tenia Catalunya. Amb els medis de transport i les vies de comunicació existents en el segle XIX, aquesta era una opció impensable per impossible. L'única estratègia factible que se'ns acut havia de ser rebentar les estafetes amb una tramesa massiva de cartes en les que demanés les dades.

Aquesta metodologia ja havia estat posada en pràctica no feia pas gaires anys, amb un notable bon resultat. Efectivament, entre 1826-1829, el sotsdiaca Sebastián de Miñano y Bedoya (1779-1845) va publicar els onze toms del seu *Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal*, un voluminós compendi amb més de vint-i-sis mil entrades de localitats, grans i petites (capitals, ciutats, pobles, llocs i llogarrets) i santuaris de la península ibèrica. Una magna obra en la que es dona informació sobre l'adscripció jurisdiccional i laica, distàncies, estafeta, postes, mercats, principals produccions agrícoles, ramaderes, artesanals, indústria, comunitats religioses, locals de culte, centres benèfics i d'ensenyament i, al final de tot, nombre de veïns i d'ànimes i la xifra que es pagava de contribució anual. Una obra, en poques paraules, que es pot considerar digna precursora del més famós de tots els diccionaris geogràfico-estadístics, el que Pascual Madoz publicaria, en setze toms, a finals de la dècada dels quaranta⁶.

No resulta difícil adonar-se del fet que Golobardas s'imbuí plenament del corrent enciclopedista que vivia el món cultural de l'època i que, probablement, es proposà una empresa similar amb objectius molt més modestos, canviant enciclopèdia per opuscle, acotant el territori d'estudi a l'estricte Principat de Catalunya i limitant el contingut, sense text, a la disposició concisa i ordenada de les dades més essencials (habitants, adscripció, distàncies, serveis, producció, fires, indústria i mines). Miñano, com no podia ser d'una altra manera, havia cercat el major nombre de col·laboradors tirant d'estafeta

⁵ ALBERTÍ [1968] III, 330; GOLOBARDAS [1817]; GOLOBARDAS [1828].

⁶ MIÑANO [1826-1829], MADDOZ [1845-1850].

amb un repartiment massiu de cartilles impreses en les que només calia consignar les dades.

*“Para llevarla a cabo, se valió de diversas fuentes de información: los archivos de los Ministerios de Marina, Guerra y Hacienda, la biblioteca de la Secretaría de Estado, y, sobre todo, la colaboración desinteresada de amigos (en especial de Antonio Juanes, que le ayudó a terminar la obra), expertos, autoridades y una tupida red de informadores locales, en su mayoría párrocos [...] a los que previamente envió una plantilla-tipo impresa con los datos requeridos a tal fin”*⁷.

És de suposar que Golobardas degué imitar-lo, amb molts menys recursos, però també amb un radi d'acció deu vegades menor. El cas és, tanmateix, que no ho confessa. A la *parrafada* introductòria no dedica ni mitja paraula a exposar la metodologia emprada en el recull de dades. I això soscava els basaments de credibilitat i fa vulnerable la seva obra davant dels ulls crítics de més d'un estudiós, com ara el professor Llorenç Ferrer Alòs, per citar l'acadèmic que amb majors recursos i encert està revisant la demografia d'aquesta època. Ferrer menysté fonts com les de Miñano i Golobardas, que no considera fiables *“ja que no sabem la procedència i, a més, donen taxes de natalitat desorbitades”*⁸. En canvi, val a dir que Josep Iglésies va sistematitzar les dades de població de Golobardas, i que els acadèmics Jesús Burgueño i Mercè Gras, se n'han servit per al seu estudi sobre la municipalitat a la Segarra⁹.

NOMBRES DE LOS PUE- BLOS.	SEÑORIOS A QUE CORRES- PONDEN.	OBISPADO.	CORRE- GIMIENTO.	SUDE- LEGACION de república i de esta dolo pague la corte de riano.
Ares con cabó	Vizconde de Castellbó.	Seo de Urgel.	Puigcerda	Seo de Urgel.
Ars.	Colegiata de Organd.	idem.	idem.	idem.
Arseguet.	D. Jose Capdevila de Puigcerda.	idem.	idem.	idem.
Asnurri.	Obispo de la Seo de Urgel.	idem.	idem.	idem.
Ausas con Guardia.	Vizconde de Castellbó.	idem.	idem.	idem.
Albiol.	Arzobispo de Tarragona.	Tarragona.	tarragona	tarragona
Alcover.	idem.	idem.	idem.	idem.
Alforja.	idem.	idem.	idem.	idem.
Alió.	Consejo Excmo de la ciudad de Tarragona.	idem.	idem.	idem.
Altafulla.	Marques de Tamarit.	idem.	idem.	idem.

Tros de la pàgina de la Catalunya en la mano, on apareix Altafulla (Googlebooks, Biblioteca de Catalunya)

⁷ GARCÍA [2018]. El *Diccionario....* de Miñano es pot consultar en línia, i descarregar, als webs de les Biblioteques Digitals d'Andalusia i de Castella-Lleó (i d'altres): <http://www.bibliotecavirtualdeandalucia.es/catalogo/es/consulta/registro.cmd?id=1028186> <https://bibliotecadigital.jcyl.es/i18n/consulta/registro.cmd?id=714>

⁸ FERRER [2018] 205.

⁹ IGLÉSIES [1967], BURGUEÑO-GRAS [1992] 116.

Les dades poblacionals

La *Cataluña en la mano* de Joan Baptista Golobardas exposa les xifres de la població en ‘veïns’ i també en ‘ànimes’. La primera denominació es correspondria amb els caps de casa; la segona amb els joves i adults confirmats, excloent els infants que encara no ho havien estat i que, per tant, no tenien la consideració d'ànima. Aquest segment de la població s'ha d'afegir si volem apropar-nos a la població total. Per fer-ho, sumem el 20%, un percentatge estimat per professionals de la demografia amb prestigi i que ha estat admès en general¹⁰.

Localitat	J. Bta. Golobardes		+ 20%
	Veïns	Ànimes	Població Absoluta
Altafulla	290	1.440	
-Ferran	18	112	
-Monnars	...	38	
-Tamarit	...	64	
<i>Total</i>		<i>1.654</i>	<i>1.984</i>
El Catllar	231	606	
-Els Cocons	...	14	
<i>Total</i>		<i>620</i>	<i>744</i>
Creixell	100	517	<i>619</i>
La Nou de Gaià	42	200	<i>240</i>
La Pobla de Montornès	52	812	<i>974</i>
Renau	22	70	
-Peralta	...	43	
<i>Total</i>		<i>113</i>	<i>135</i>
La Riera de Gaià	212	726	
-Ardenya	18	65	
-Virgili	+	+	
<i>Total</i>	<i>230</i>	<i>791</i>	<i>949</i>
Roda de Berà	97	570	<i>684</i>
Salomó	...	252	
-La Polla-rossa	...	23	
<i>Total</i>		<i>275</i>	<i>329</i>

¹⁰ GRAU-GUAL-PUIG [1990] 13. Almenys fins que nous estudis revisionistes en demostrin una altra cosa.

Torredembarra	...	1.302	
-Clarà	23	86	
<i>Total</i>		<i>1.388</i>	<i>1.664</i>
Vespella de Gaià	36	255	<i>305</i>
Totals		7.195	8.627

Podem veure com Altafulla és el poblament amb major nombre d'habitants, 1.984, que representen el 23% del total; ben bé, un de cada quatre habitants del Baix Gaià era altafullenc. I un de cada cinc, torrenc, perquè Torredembarra amb els seus 1.665 veïns tenia el 19,2%. Per sota del miler, seguien: la Pobla de Montornès, amb 974 veïns (11,3%), freqüent amb la Riera de Gaià, 949 veïns (11%), el Catllar, amb 744 (8,6%), Roda de Berà, amb 684 (7,9%), Creixell, amb 619 (7,1%), Salomó, amb 329 (3,8%), Vespella de Gaià, amb 305 (3,5%), i tancaven per darrera, la Nou de Gaià, amb 240 (2,7%) i Renau, amb només 135 (1,5%), que vol dir que per trobar un veí d'aquest poble, ho havies de fer entre 75 del Baix Gaià. Sense l'agregat de Peralta, Renau té encara menys habitants que Ferran o que Clarà que no eren municipi. Els llogarrets més petits, els Cocons, amb 14 habitants i la Polla-rossa, amb 23.

Tanmateix, junts els onze municipis, sumaven 8.627 habitants, no tants menys que la veïna ciutat de Tarragona, que en tindria uns 10.300, o que Valls, amb els seus 9.300, però bastants més que el Vendrell (3.670) o Vilafranca del Penedès (5.580). La zona, doncs, tenia una sòlida base demogràfica per constituir una comarca a tenir en compte.

Metodologia d'avaluació

Per fer un test de fiabilitat de dades de població, com ara les que ens aporta l'obra de Joan Baptista Golobardas per al 1831, hom pot contrastar-les amb les calculades a través de la taxa de natalitat. El càlcul de poblacions a través de la taxa de natalitat es realitza mitjançant una senzilla fracció: 1) mitjana de baptismes anuals multiplicada per 1.000, dividida per, 2) la taxa de natalitat. El resultat ens ha de donar una xifra de la població, òbviament especulada en teoria, però també enormement aproximada, ja que el ritme de naixements en una població de l'Antic Règim condicionava, en gran mesura, el seu nombre¹¹.

$$N \text{ (mitjana)} \times 1.000 / T.N. = \text{Població estimada}$$

Per comptar els naixements de les localitats del Baix Gaià vers 1831 hem acudit al registre de baptismes de la parròquia local, òbviament, només en aquells indrets en els què s'han conservat els volums de baptismes entre els anys de 1826-1836. Això

¹¹ Vegeu GRAU-GUAL-PUIG [1990] 11-12.

és: el Catllar, Creixell, la Nou de Gaià, la Pobla de Montornès, la Riera de Gaià, Torredembarra, Clarà i Vespella de Gaià¹². Hem comptat els baptismes de 1831, els dels cinc anys anteriors i els dels cinc anys posteriors, hem suprimit les xifres extremes (la més alta i la més baixa), hem sumat i dividit per nou. Ens ha donat aquella mitjana de naixements que havíem de multiplicar per 1.000, com tot seguit hem fet.

Dibuix al·legòric, en el foli 566, per donar inici a l'any 1837, del llibre de baptismes de 1799 a 1851, de la parròquia de Sant Joan Baptista del Catllar (Arxiu Històric Arxidiocesà. Tarragona)

Recompte i mitjana de baptismes entre 1826-1836			
Localitat	Suma	Mitjana	x 1.000
El Catllar	514	57,1	57.111
Creixell	320	35,5	35.555
La Nou de Gaià	93	10,3	10.333
La Pobla de Montornès	424	47,1	47.111
La Riera de Gaià	578	64,2	64.222
Torredembarra	896	99,5	99.555
Clarà	27	3	3.000
Vespella de Gaià	113	12,5	12.555

¹² Arxiu Històric de l'Arquebisbat de Tarragona (AHA), parròquies de: Sant Joan Baptista del Catllar (baptismes, 1799-1851, sig. caps 18, núm. 72); Sant Jaume apòstol de Creixell (1809-1863, caps 10, núm. 30); Santa Maria Magdalena de la Nou de Gaià (1801-1859, 1, 1); Santa Maria de la Pobla de Montornès (1803-1839, 10, 53); Santa Margarida, verge i màrtir, de la Riera de Gaià (1819-1850, 1, 2); Sant Pere apòstol de Torredembarra (1806-1836, 28, 128), i Sant Miquel arcàngel de Vespella de Gaià (1790-1851, 6, 38).

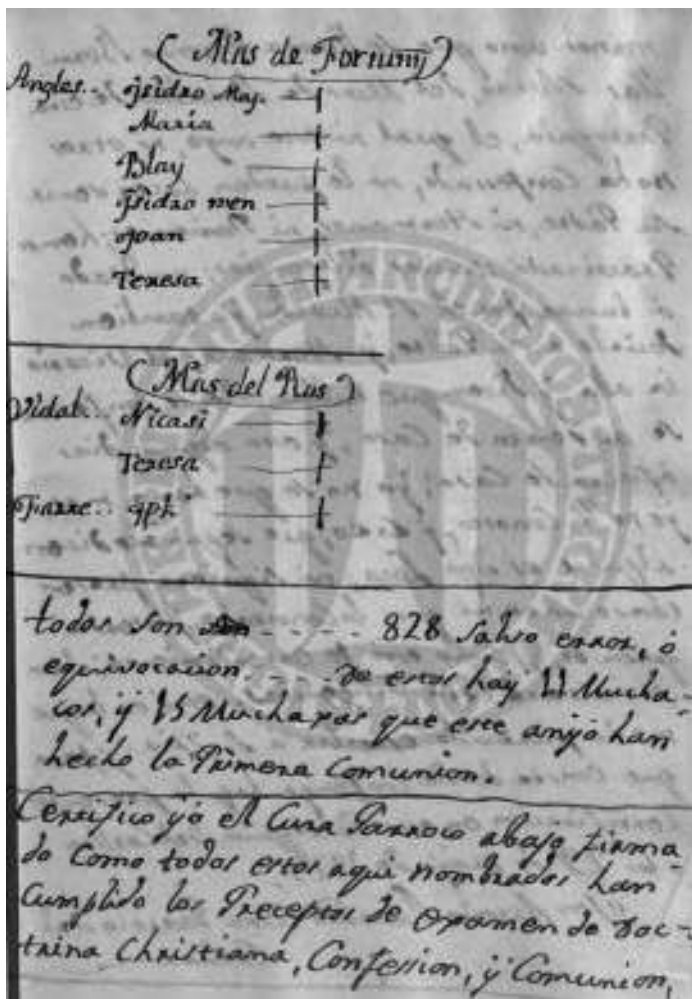
El segon element de la fracció, la taxa de natalitat (des d'ara TN), l'hem aconseguit donant-li la volta a la fracció. M'explico. Com acabem de veure, la fórmula conté tres variables: Naixements (mitjana multiplicada per mil), Taxa de natalitat i Població. Amb dues de les tres, podem calcular la tercera. Doncs ara, enlloc de dividir la mitjana de naixements per la TN, substituïm aquesta per la Població:

$$N (\text{mitjana}) \times 1.000 / \text{Població estimada} = \text{TN}.$$

Però tenim la Població? Sí, en només dos casos, el Catllar i la Poble de Montornès. Efectivament, entre els llibres sacramentals d'aquestes dues parròquies s'hi troben sengles quaderns de combregants del Compliment Pasqual, el del Catllar és de 1829 i el de la Poble de 1825¹³. En ambdós consta una diligència al final escrita de puny i lletra del rector certificant el nombre de feligresos que havien combregat. Si a aquest nombre afegim el 20% corresponent a la població infantil (que no constava al no combregar per no tenir feta la Primera Comunió), ja tenim la Població. Al Catllar eren 992 i a la Poble de Montornès, 804. Aplicant aquestes poblacions a la fórmula canviada, ens ha donat una TN del 57,5‰ al Catllar i 58,5‰ a la Poble. La mitjana de les dues és la TN que farem servir com a segona variable: 58‰. Els resultats els podem veure en el quadre que segueix.

Càlcul de Població teòrica a través de la Taxa de natalitat			
Localitat	Mitjana de baptismes x 1.000	Taxa de natalitat	Població teòrica
El Catllar	57.111	58 ‰	992
Creixell	35.555	58 ‰	613
La Nou de Gaià	10.333	58 ‰	178
La Poble de Montornès	47.111	58 ‰	804
La Riera de Gaià	64.222	58 ‰	1.107
Torredembarra	99.555	58 ‰	1.716
Clarà	3.000		51
Vespella de Gaià	12.555	58 ‰	216

¹³ AHA, parròquia de Sant Joan Baptista del Catllar, compliments pasquals, 29 de maig de 1829, sig., capsa 29, núm. 127, i parròquia de Santa Maria de la Poble de Montornès, compliments pasquals, 1825-1826, sig., capsa 1, núm. 29.27.

Diligència final del compliment pasqual de 29 de maig de 1829, de la parròquia de Sant Joan Baptista del Catllar (Arxiu Històric Arxidiocesà. Tarragona)

Contrastació

Bé, ja tenim tots els elements, dades i càlculs, per efectuar una contrastació entre la informació poblacional de Joan Baptista Golobardas i la població teòrica calculada amb TN. Llorenç Ferrer parla de “*taxes de natalitat desorbitades*” en referència a les que resulten a partir de les dades que proporcionen Miñano i Golobardas, i ell treballa amb unes TN inamovibles entre els valors del 35%-45%¹⁴, còmodament acceptades (quan no, assimilades) per la comunitat de demògrafs. Afegirem, doncs, el càlcul de poblacions a través, també, de la TN del 45%, per veure a quina de les dues taxes s’aproxima més Golobardas. Vegem-ho.

¹⁴ “que és la que se suposa que era habitual en els pobles de l’Antic Règim”. FERRER [2018] 202.

Contrastació per valorar les dades de població de J.Bta. Golobardas

Localitat	Població (Golobardas)	Població (TN 58‰)	Diferència (en %)	Població (TN 45‰)	Diferència (en %)
El Catllar	744	992	25	1.269	41,3
Creixell	619	613	0,9	790	21,6
La Nou de Gaià	240	178	25,8	229	4,5
La Pobla de Montornès	974	804	17,4	1.046	6,8
La Riera de Gaià	949	1.107	14,2	1.427	33,4
Torredembarra + Clarà	1.664	1.767	5,8	2.278	26,9
Vespella de Gaià	305	216	29,1	279	8,5
Totals i mitjanes	5.495	5.677	3,2	7.318	24,9

Podem observar que en la major part de dades de poblacions la deflació amb les dades poblacionals de Golobardas resulta menor si apliquem la TN del 58‰ que si ho fem amb la del 45‰. Més encara, si calculem només amb els globals de població (al final del quadre), la desviació amb la TN del 58‰ és únicament del 3,2%, mentre que amb la TN del 45‰ s'enfila al 25%.

Creixell. Casa i torre. Placa de vidre estereoscòpica, de 1920. Autor: Josep Salvany Blanch (Biblioteca de Catalunya, Fons Salvany)

Altres dades

Però la *Cataluña en la mano* de Joan Baptista Golobardas aporta altres dades de cada localitat a més de les demogràfiques, igualment interessants. Les mostrem en el següent quadre.

Localitat	Distància		Estafeta de correus (lloc i distància)	Producció agrícola	Indústria
	Tgn	Bcn			
Altafulla	3'5	18'5	Torredembarra, 2'5	Blat, civada, garrofes, mongetes, oli, vi i cànem	Aiguardent i Marineria
-Ferran	1	19	Torredembarra, 2'5	Blat, civada, oli, vi i cànem	Aiguardent
-Monnars	1	21	Tarragona, 1	Blat, civada, garrofes, oli i vi	
-Tamarit	1'25	18	Tarragona, 1'25	Blat, civada, garrofes, oli, vi i cànem	
El Catllar	2	18'75	Torredembarra, 1	Blat, civada, garrofes, oli i vi	Aiguardent i Paper
-Els Cocons	1'5	19	Tarragona, 1'5	Blat, civada, garrofes, oli i vi	
Creixell	4	16	Torredembarra, 1	Blat, civada, garrofes, oli i vi	
La Nou de Gaià	3	18	Torredembarra, 1	Blat, llegums, oli i vi	
La Pobla de M.	6'5	16	Torredembarra, 1	Blat, llegums, garrofes, oli i vi	
Renau	4	18	Valls, 1'5	Blat, civada, oli i vi	Aiguardent
-Peralta	3	18	Tarragona, 3	Blat, civada, oli i vi	
La Riera de Gaià	3	18	Torredembarra, 1'5	Blat, civada, fesols, garrofes, oli, vi i cànem	Aiguardent i llenços ordin.
-Ardenya	8'5	18'5	Torredembarra, 1	Blat, llegums, garrofes, oli, vi i cànem	
-Virgili	8	18	Torredembarra, 0'75	Blat, llegums, garrofes, vi i cànem	
Roda de Berà	5	15	Vendrell, 1	Blat, garrofes, oli i vi	
Salomó	6	16	Vendrell, 2	Blat, llegums, oli i vi	Aiguardent
-La Polla-rossa	6	16	Vendrell, 2	Blat, llegums i vi	
Torredembarra	3	18	Torredembarra, 0	Blat, civada, garrofes, oli, vi i cànem	Sabó, eixàrcies, obratges cànem
-Clarà	3'5	16'5	Torredembarra, 1'5	Blat, civada, garrofes, oli i vi	Aiguardent
Vespella de Gaià	6	16	Torredembarra, 2	Blat, llegums, garrofes, oli i vi	

Roda de Berà. Carrer amb l'església al fons. Placa de vidre estereoscòpica, de 1919. Autor: Josep Salvany Blanch (Biblioteca de Catalunya, Fons Salvany)

No fem constar 'Fires' ni 'Mines', perquè del primer només en tenia Torredembarra (el 4t diumenge després de Pasqua) i del segon, ningú no en tenia.

Podem observar com fent camí (i no en línia recta) els poblats més propers a Tarragona estaven a una hora de distància i eren Ferran i Monnars i que el més allunyat era Ardenya, a vuit hores i mitja. Si passem a Barcelona, el més proper era Roda de Berà (a 15 hores) i el més allunyat Monnars, a 21. Això eren, com a mínim, dos dies de marxa a cavall o en carruatge.

Com a centre postal, Torredembarra servia la majoria de pobles del Baix Gaià, dotze, concretament; Tarragona en servia quatre, el Vendrell, tres (els més septentrionals, Roda i Salomó) i Valls a Renau.

La producció agrària no varia gaire d'un poble a l'altre. Sabem que la zona havia superat l'agricultura de subsistència, gràcies a les transformacions de la segona meitat de l'anterior segle, quan s'assecà l'estany de Tamarit i el prat d'aiguamolls d'Altafulla i es construí la sèquia del Gaià, cosa que va permetre convertir en regadiu moltes terres de secà¹⁵. El 1831 tots els pobles produïen blat i vi; la majoria, oli (18) i garrofes (14); civada en plantaven més de la meitat (12); una mica menys, llegums (9), i fins a set pobles conreaven cànem. Aquest conreu ja estava força introduït a les riberes del Gaià i del Francolí en el segle XVIII, per l'abundància hídrica de la zona¹⁶. De la planta del cànem se'n podia extreure material fibrós per fer esparidenyes,

¹⁵ ROVIRA [1987] 5, 12-13. El 1850, el 8'4% de terres de conreu al terme altafullenc era de regadiu; la vinya era present a quasi la meitat del territori (48,1%), la seguien els garrofers (21,8%) i les oliveres (10,9%). CARDÓ [1983] 605.

¹⁶ RECASENS [1963] 60-61. Vegeu igualment: CARDÓ [1983] 190-191.

roba, estores, sacs i alguns mobles, també servia per fer sabó, vernissos, pintures, de biomassa per a escalfar la llar o de ferratge per al bestiar. Però, sobretot, era útil per fabricar cordatges i veles per a les embarcacions. Per això en produïen en tres municipis, Altafulla, la Riera i Torredembarra.

Si fem una ullada a la indústria, veurem perquè en produïa la Riera de cànem. Perquè, a més d'una fàbrica d'aiguardent, en el seu terme s'elaboraven llenços ordinaris. Des de l'anterior centúria, la Riera havia potenciat l'activitat tèxtil a través de tallers casolans en el que s'ha vingut a dir "indústria a domicili"¹⁷. La vocació tèxtil dels rierencs es manifestava per la major proporció de teixidors que tenia el poble, molt per damunt d'Altafulla i Torredembarra.

Torredembarra comptava amb una fàbrica de sabó, una altra d'eixàrcies i s'hi feien estris de pesca i obratges de cànem. A Altafulla consta 'Marineria', que entenem com a indústria marinera o naval en general (en el seu terme es conreava cànem a Ferran i a Tamarit). Igualment, hi havia una fàbrica de paper al Catllar¹⁸.

Castell de Tamarit, 1929.
Autor, Hermenegildo
Vallvé Vilallonga, digitalit-
zació d'Alberich Fotògrafs
(AGDT, Fons d'Imatges,
reg. AF-2778).

¹⁷ MAGRIÑA [1997] 43-45. S'hi escau més "indústria casolana".

¹⁸ I segons el mossèn que certificà la llibreta de combregants el 1829, també hi havia una farga i dos molins, un de farina i un altre paperer, que Golobardas hauria passat per alt (AHA, parròquia de Sant Joan Baptista del Catllar, compliments pasquals, 29 de maig de 1829, sig., caps 29, núm. 127). Sens dubte, no incloïa els molins com a indústria de transformació, perquè només Altafulla, ja en tenia quatre, i no n'esmenta ni un sol.

L'aiguardent

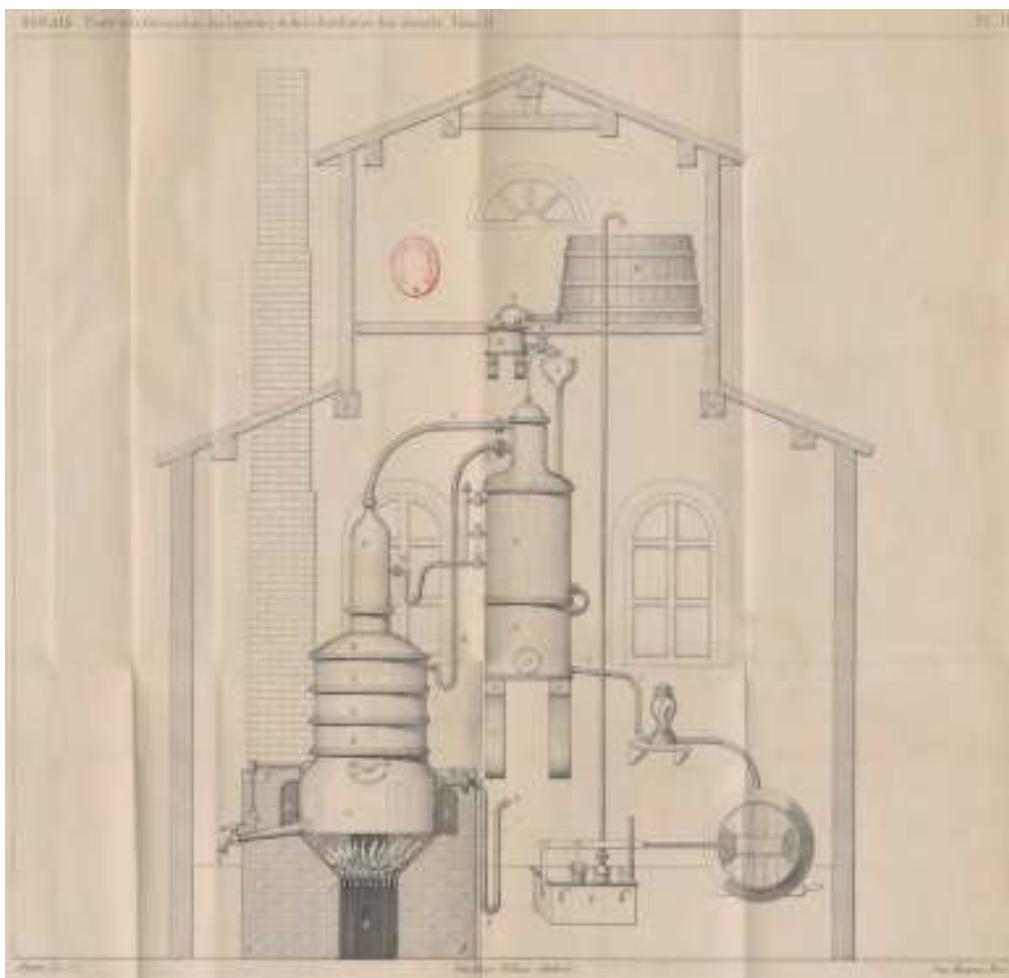
Però la major part de la indústria baixgaianenca en el primer terç del segle XIX es dedicava a fabricar aiguardent per a l'exportació a Europa a través de Salou, o a Amèrica per Vilanova. Hi havia destil·leries a: Altafulla, el Catllar i els Cocons, Clarà, Ferran, Renau, la Riera de Gaià i Salomó. Són set dels onze centres fabrils, gairebé dues terceres parts (63,6%). Era, sense cap mena de dubte, la primera indústria de la zona, com ho era, igualment, al Camp de Tarragona o a la Conca de Barberà.

Alambí de coure (11 de juliol de 2012). Autor: César Fernández (www.flickr.com/photos/) - Imatge retallada pels quatre costats

Efectivament, ja a la darrera dècada del segle XVIII els propis francesos estimaven un comerç d'exportació d'aiguardent català a l'Atlàntic nordeuropeu (França, la Gran Bretanya, Flandes i Països Baixos) i a Amèrica al voltant de les quasi 42.000 pipes anuals (20,3 milions de litres), de les quals 29.600 (el 70,8%) procedien del Camp de Tarragona i, 2.000 (972.800 litres, el 4,7%) d'Altafulla i Torredembarra. Almenys, això és el que consta a la *Guide* que Laurent Lipp publicà el 1793, en què inclou a aquestes dues poblacions del Baix Gaià entre les 126 de les que en descriu les principals característiques comercials. Concreta que es

trobaven a cinc llegües de Vilanova, costa avall, i que eren rodejades de camps fèrtils en olis, cànem, grans i vi negre claret¹⁹. Després de la guerra del Francès, va disminuir la demanda d'aiguardent al nord d'Europa, però en canvi va créixer la del mercat americà, iniciant-se aquesta recuperació, precisament, a la dècada dels anys trenta²⁰.

Gravat d'un alambí industrial, a les planxes al final del llibre *Traité de la fabrication des liqueurs et de la distillation des alcools...*, de P. Duplais, de 1867, de la Bibliothèque Nationale de France (BNF, *Gallica*)

¹⁹ LIPP [1793] 212 i 216. Citat per VIRELLA [1981] 271. Sobre Laurent Lipp, vegeu JORDÀ [1984].

²⁰ Seguim a VALLS [2004]. Vegeu, igualment SEGARRA [1994].

D'Amèrica, els vaixells que hi portaven aiguardent fabricat a Catalunya, tornaven carregats de matèries primeres per a la indústria tèxtil, principalment cotó i lli, una indústria que agafà una gran embranzida al llarg d'aquesta dinovena centúria fins a posar les bases de la Revolució Industrial que experimentaria el país.

Port de Tarragona. Vista del moll transversal, 1920s. Autor, Hermenegildo Vallvé Vilallonga, digitalització d'Alberich Fotògrafs (AGDT, Fons d'Imatges, reg. AF-5133)

A tall d'epíleg

Una interpretació de les dades que consigna la *Cataluña en la mano* de Joan Baptista Golobardas, seria que el 1831 encara no s'havia produït aquest relleu i la indústria de l'aiguardent seguia sent la principal de la zona del Baix Gaià, si bé ja existia una incipient producció d'obratges de cànem de consum local a través de factories domèstiques.

Efectivament, trenta-un anys més tard, intuïm que ja s'estava produint aquest relleu industrial. El 1862 es publicava la *Guía fabril...* en la què el seu autor, Francisco Giménez Guted, censava la riquesa i el patrimoni industrial (fàbriques, mo-

lins, premses, telers), per províncies. En la de Tarragona, restaven encara uns 221 alambins per destil·lar aiguardent, però fusos per a la fabricació de cotó, lli, cànem, seda i llana n'hi havia censats més de 73.000, i de telers de tota mena, més de 2.500. La indústria de l'aiguardent produïa el 7% de la riquesa fabril de la província de Tarragona, mentre que la tèxtil fregava el 60%. A inicis de la dècada dels 60, al Baix Gaià només es fabricava aiguardent a Salomó (i no sabem si també a Clarà, Ferran i Renau), però els tallers casolans del tèxtil s'havien estès a Altafulla (7), Creixell (10), la Pobla de Montornès (56), la Riera de Gaià (64) i Torredembarra (15)²¹.

Teixidores en una fàbrica. Quadre a l'oli de 1889, de Santiago Rusiñol. Foment del Treball Nacional, Barcelona.

Les conclusions que hem anat escampant aquí, s'han d'entendre a tall de proposta, ja que resulta molt aventurat i temerari postular sobre temes tan amples, polièdrics i complexes com el de la Demografia o la Revolució Industrial catalana, a través d'únicament un parell o tres de fonts impreses, per molt que es limiti a un espai con-

²¹ GIMÉNEZ [1862] 153, 154, 157, 159, 160 i 162. Agraïixo el bon amic Josep M. Grau que em donés a conèixer aquesta font. El bosc de dades i censos del segle XIX és atapeït, però entre tots podem anar obrint camí.

cret com ara el Baix Gaià. Calen estudis i investigacions serioses i de més abast, amb dades de primera mà (documentació d'arxiu, mercantil, comptable, epistolar, censal, fiscal) per anar cobrint, de manera adequada i fiable, aquest interessant mosaic de la nostra historiografia.

Bibliografia

ALBERTÍ [1968]

Diccionari Biogràfic, IV. Barcelona: Albertí Editor, 1968.

BURGUEÑO-GRAS [1992]

BURGUEÑO RIVERO, JESÚS; GRAS I CASANOVAS, M. MERCÈ. “La formació del mapa municipal contemporani a Catalunya. El cas de la Segarra”. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, 33-34, vol. VII (1992) 115-144.

CARDÓ [1983]

CARDÓ I SOLER, JOSEPA. *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del segle XVIII*. Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 1983 (Estudis Vallencs; XIII).

CARNICER [2019]

CARNICER TORRENT, JOAN. “L'Altafulla de 1846 segons el padró d'habitants”. *Estudis Altafullencs*, 43 (2019) 53-58.

FERRER [2018]

FERRER ALÒS, LLORENÇ. “Creixement de la població, mortalitat, natalitat i migracions a les comarques de Tarragona (1700-1860)”. *Estudis. Revista de Historia Moderna*, 44 (2018) 197-223.

GARCIA [2018]

GARCIA ÁLVAREZ, JACOBO. “Miñano y Bedoya, Sebastián de”. Dins: *Diccionario Biográfico Español*. Madrid: Real Academia de la Historia, 2013 (en línia des de 2018, a: www.dbe.rah.es/12833/sebastian-de-minano-y-bedoya).

GIMÉNEZ [1862]

GIMÉNEZ GUITED, FRANCISCO. *Guía fabril é industrial de España, publicada con el apoyo y autorización del Gobierno de S. M. Por D....* Madrid / Barcelona: s.e., 1862.

GOLOBARDAS [1817]

GOLOBARDAS, JOAN BAPTISTA. *Compendio sobre el modo de sembrar plantas, criar, podar i cortar toda especie de árboles....* Barcelona: Impr. Brusi, 1817.

GOLOBARDAS [1828]

GOLOBARDAS, JOAN BAPTISTA. *Las 5 provincias marítimas de Cataluña* [mapa]. Barcelona, 1828.

GOLOBARDAS [1831]

GOLOBARDAS, JUAN BAUTISTA. *Cataluña en la mano. Por Don, oficial 5º honorario del Ministerio de Marina, teniente visitador de montes*. Barcelona: Impr. Hermanos Torras, 1831.

GRAU-GUAL-PUIG [1990]

GRAU PUJOL, JOSEP M.T; GUAL I VILÀ, VALENTÍ; PUIG I TÀRRECH, ROSER. *Noms i gent de la Conca de Barberà*. Barcelona: Dalmau, 1990.

GÜELL [2021]

GÜELL JUNKERT, MANEL. “Contribució a l’evolució demogràfica de Riudoms al segle XIX”. *Lo Floc*, 235 (gener-març de 2021) 6-18.

IGLÉSIES [1967]

IGLÉSIES I FORT, JOSEP. “Indagaciones sobre la población de Cataluña en la primera mitad del siglo XIX”. *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, vol. XXXVII, núm.14 (1967) 385-482.

JORDÀ [1984]

JORDÀ I FERNÁNDEZ, ANTONI. “Laurent Lipp, autor de la ‘Guide des négociant’, i la ciutat de Tarragona”. *Quaderns d’Història Tarraconense*, IETRB.IV, Diputació de Tarragona, IV (1984) 197-199.

LIPP [1793]

LIPP, LAURENT. *Guide des négociants dans toutes les entreprises mercantiles, ou traité instructif sur le commerce de cent vingt-six villes commerçantes de l’Europe, de l’Asie et de l’Afrique....* Montpellier: Impr. de Joseph-François Tournel père & fils, 1793.

LÓPEZ [1995]

LÓPEZ BONILLO, DIEGO. *Geografia del Baix Gaià*. Altafulla: Centre d’Estudis, 1995.

MADOZ [1845-1850]

MADOZ, PASCUAL. *Diccionario geográfico – estadístico – histórico de España y sus posesiones en Ultramar, por* XVI t. Madrid: l’autor, 1845-1850.

MADOZ [1985]

MADOZ, PASCUAL. *Articles sobre el Principat de Catalunya, Andorra i zona de parla catalana del regne d’Aragó al “Diccionario Geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar”*. II. Barcelona: Curial, 1985.

MAGRINÀ [1997]

MAGRINÀ PORTA, GEMMA. “Els teixidors del Baix Gaià al segle XVIII”. *Estudis Altafullencs*, CEA, 21 (1997) 43-51.

MIÑANO [1826-1829]

MIÑANO [Y BEDOYA], SEBASTIÁN DE. *Diccionario geográfico-estadístico de España y Portugal. Dedicado al Rey Nuestro Señor por el doctor Don, individuo de la Real Academia de la Historia, y de la Sociedad de Geografía de París*. XI t. Madrid: Impr. Pierart-Peralta, 1826-1829.

RECASENS [1963]

RECASENS I COMES, JOSEP M. *El corregimiento de Tarragona en el último cuarto del siglo XVIII. Aspectos económico y político-social*. Tarragona: Real Sociedad Arqueológica Tarraconense, 1963.

ROVIRA [1977]

ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J. “Altafulla i la Guerra dels Set Anys (1833-1840)”. *Estudis Altafullencs*, CEA, 1 (1977) 61-77.

ROVIRA [1987]

ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J. “Transformacions agrícoles setcentistes al Baix Gaià”. *Estudis Altafullencs*, CEA, 11 (1987) 5-13.

ROVIRA [1989]

ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J. *Altafulla (1813-1833) (La darrereria de l'Antic Règim en una vila catalana)*. Altafulla: Centre d'Estudis, 1989.

ROVIRA [2012]

ROVIRA I GÓMEZ, SALVADOR-J. *Història del Baix Gaià. II. Edat moderna*. Valls: Cossetània, 2012.

SEGARRA [1994]

SEGARRA BLASCO, AGUSTÍ. *Aiguardent i mercat a la Catalunya del segle XVIII*. Vic: Eumo, 1994.

SUÑÉ [2017]

SUÑÉ MORALES, JORDI. “Baix Gaià. Origen del concepte, identitat compartida i projectes en marxa”. *Elriu.cat* [En línia] <http://antropologiaimes.blogspot.com/2017/06/baix-gaia-origen-del-concepte-identitat.html>

SUÑÉ [2018]

SUÑÉ MORALES, JORDI. *El Baix Gaià al segle XX*. Altafulla: Centre d'Estudis, 2018.

VALLS [2004]

VALLS, FRANCESC. *La Catalunya atlàntica. Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*. Vic: Eumo, 2004.

VIRELLA [1981]

VIRELLA I BLODA, ALBERT. “El moviment mercantil a les darrereries del segle XVIII. Aiguardents, vins i indians”. *Miscel·lània Penedesenca*, vol. 4 (1981) 261-280.